ФІЛОСОФІЯ ТА ПОЛІТОЛОГІЯ В КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

ISSN [2663-0265](#) (print) ISSN [2663-0273](#) (online)

2020. Vol. 12. Issue 1.

Journal home page: <https://fip.dp.ua/index.php/FIP>

МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

Дар'я Олександрівна Меньшакова

Аспірантка кафедри міжнародних відносин,
Дніпровський національний університет імені
Олеса Гончара,
пр. Гагаріна 72, Дніпро, 49010, Україна

E-mail: dashynia@ukr.net, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2604-1479>

Daria Menshakova

Ph.D. student of
International Relations Department,
Oles Honchar Dnipro National University,
72, Haharina Ave., Dnipro 49010, Ukraine

УДК 327

РОЛЬ І МІСЦЕ ФРАНЦІЇ В ДИСКУРСІ ЩОДО ЯДЕРНОГО СТРИМУВАННЯ В ЄВРОПІ

Received 21 April 2020; revised 18 May 2020; accepted 15 May 2020

DOI: [10.15421/352024](#)

Анотація

Стаття присвячена критичному аналізу та об'єктивному вивченню питання поновлення інтересу до європейської ядерної дискусії, оцінці ролі стратегічних сил Франції в забезпеченні безпеки Європи, в контексті змін в архітектурі безпеки Європейського регіону, а також загальній зміні характеру міжнародних відносин, разом з посиленням протистояння між ключовими міжнародними акторами модерної системи безпеки в Європі.

Ключові слова: ядерне стримування, європейська оборонна стратегія, ядерна концепція Франції.

The role and place of France in European nuclear deterrence discourse

Abstract

The article focuses on critical analysis and objective study of renewed interest to the European nuclear debate; assessment of the role of French strategic forces in European security in the context of changes in Europe Security architecture with permanent changes in international relations; analysis of France's strategic forces role in the modern security system in Europe. The subject of the study is to determine the place and role of France in the European nuclear defence debate of the XXI century.

Based on the above, **the purpose** of this article is: first, to define the role of France in the strategic dialogue on nuclear deterrence within Europe under changes in the European security environment; second, to highlight the unique features of French strategic concept of nuclear deterrence, formed while increasing threats and changing the balance of power in Europe and in the world.

The **methodological basis** of the research is the principles of comprehensiveness, completeness and objectivity. The usage of synthesis and analysis methods, together with the application of the system method, enable us to determine the meaning of the concept of France's nuclear status in the situation of deep global transformations of European defence policy of the XXI century and response to modern security challenges. **The practical significance** of the study is to identify critical aspects of France's security strategy within Europe, which allows for a more constructive dialogue on security in Europe.

According to the results of the study, the authors came to the following **conclusions**:

1. In recent years, France's role in the European environment has changed significantly, and its geopolitical ambitions have increased as well. Which happened due to a change of the geopolitical context of the European security architecture, especially with the UK's withdrawal from the European Union since France became the EU's only nuclear power.

2. Rising security threats to Europe, in particular from China and Russia, as well as uncertainty about US security guarantees, have necessitated a reassessment of the security situation in Europe and a renewed discourse on strategic nuclear and consolidated European defence forces and deepened strategic cooperation.

3. Today, France, led by E. Macron, is ready to make more significant commitments in Europe's security environment by initiating a strategic dialogue, deepening security cooperation, initiating joint exercises and calling for an increase in the defence budget, as well as finalizing the legal framework on the question of the

vital interests of Europe. The central thesis of the updated concept of France's security strategy 2020 was the Europeanization of its national interests, their deep integration into vital European interests and the European dimension of its security.

Keywords: *nuclear deterrence, European defence strategy, French nuclear concept.*

Постановка проблеми.

Дискусія щодо ролі ядерної зброї в європейській безпеці триває вже більше 20 років, чому сприяли стратегічні та політичні події в Європі, зміна характеру міжнародних відносин, відзначена поверненням до логіки боротьби за владу між основними стратегічними гравцями та ослабленням існуючих систем безпеки.

Сьогодні архітектура європейської безпеки зазнала суттєвих змін: пандемія коронавірусу сприяла поверненню до питання консолідації європейських зусиль; криза CoViD-19 значно погіршила економічне становище держав Європи, сприяла загостренню внутрішніх проблем і збільшенню уваги до виключно національних інтересів; вихід Великої Британії з Європейського Союзу залишив Францію єдиною ядерною державою в межах ЄС; США вкотре підкреслили своє категоричне ставлення до забезпечення європейської безпеки та бюджетних тягарях; агресія Росії показала беззахисність європейських партнерів ЄС, тим самим поставивши під сумнів безпеку континенту в цілому; економічно-політична експансія Китаю в Європі продовжує становити значну загрозу безпековим інтересам держав ЄС.

Аналіз досліджень із запропонованої тематики.

В дослідженні питання безпекової стратегії Франції та ядерного діалогу в Європі значну увагу слід приділити дослідженням провідних українських науковців, серед яких слід виділити роботу Манжолі В.А. «Ядерна політика Франції (60-80 роки)», Чекаленко Л.Д., «Французький чинник європейської безпеки». Інші аспекти національної безпеки Франції можна знайти у працях Ціватого В.Г., Авраменко В.В., Кравченко В.В. Закордонні аналітичні дослідження здебільшого присвячені, зокрема, питанням вивчення стратегічної концепції Франції, її оборонній стратегії, а також оцінці сучасного стану ядерної безпеки в Європі та її оборонних сил. Серед провід-

них фахівців у питаннях оборонної стратегії та концепції безпеки в Європі та Франції слід виділити французького політолога Б.Тертре, чий аналітичний дослідження проводяться під егідою Міжнародного інституту стратегічних досліджень, а також Грея К., чия робота «Ядерна стратегія та національний стиль» допомагають визначити ключові ознаки національної стратегії держави. Основоположні аспекти євроінтеграції Франції визначено у книзі Саймона Л. «Геополітична зміна, велика стратегія та європейська безпека».

Об'єктивними джерелами дослідження вищезазначеного питання стали офіційні документи, серед яких: «Біла книга з питань оборони та безпеки», «Стратегічний огляд оборони та національної безпеки», а також «Закон про військове планування». Зазначені роботи склали теоретичну основу дослідження. В свою чергу авторами зроблено внесок у вивчення сучасної стратегії ядерної концепції Франції в Європі, а також проаналізовано зміну ролі Франції в архітектурі європейської безпеки.

Виходячи з вищесказаного, метою даної статті є: по-перше, визначення ролі Франції в стратегічному діалозі щодо забезпечення ядерного стримування в межах Європи в контексті змін в безпековому середовищі; по-друге, виокремлення унікальних рис її стратегічної концепції ядерного стримування, сформованого в умовах збільшення загроз та зміні балансу сил у Європі та світі.

Виклад основного матеріалу.

З часів закінчення Другої Світової війни ядерне стримування було наріжним каменем забезпечення безпеки, миру та стабільності в Європі. Значна частина європейських держав і зараз продовжує покладатись саме на стратегічне озброєння у питанні захисту своїх життєво-важливих інтересів. Слід розуміти, що в межах Європи питання стратегічних і ядерних сил слід розглядати, з одного боку, з погляду НАТО – де розширене ядерне стримування це пріоритет політики Сполучених Штатів, а з

іншого – з погляду безпекових сил ЄС, і відсутності там консолідованих збройних сил, на рівні з двосторонніми відносинами між державами унії та національними стратегіями ядерних держав регіону, тобто Франції та Великої Британії.

Ідея «європейського ядерного стримування» та «європейської ядерної сили» виникла наприкінці 50-х років у Західній Європі, внаслідок кризи довіри до гарантій безпеки з боку США, що є подібним до реалій сучасності. З того Європа постійно перебуває у страху перспективи обмеженої ядерної війни Америки в Європі і відмовиться вести дії власними силами на своїй території, аби не піддавати американський народ ядерним репресіям [1]. Проекти, присвячені європейській ядерній галузі з'являються для того, щоб зменшити стратегічну залежність Європи від Вашингтона і дати їй голос в НАТО [2]. Тресторонні угоди між Францією, Італією та Німеччиною забезпечують тісну співпрацю в галузі звичайного озброєння та «військового застосування атомної енергії» [3].

Одночасно із цим, для європейців, зокрема ФРН, ризик роз'єднання між Західною Європою та США залишається занадто високим. Таким чином, питання про внесок ядерного стримування в безпеку Європи розглядається через єдину призму американської «ядерної парасольки» (тобто, розширеного стримування США) та Атлантичного альянсу.

З другої половини 70-х років поживаються ідеї щодо автономної європейської оборони та її можливого ядерного виміру [4]. Подальше закінчення Холодної війни, і розпад СРСР на певний час породили «вакуум» з питань ядерної оборони в Європі. НАТО зменшила свої ядерні позиції і почала глибше досліджувати питання стримування та роззброєння. Однак початок XXI століття поступився місцем новій ері напруги між основними державами світу та відродженню ядерної проблеми в Європі, особливо від моменту анексії Криму 2014 року, на Варшавському саміті 2016 року, вперше з 1991 року [5].

Повернення до ядерної дискусії в Європі: сьогодні ядерне стримування Європи перебуває у парадоксальній ситуації. Ядерні питан-

ня, насамперед, повертаються на перше місце у міжнародному дискурсі, одночасно із цим посилюється прогібіціоністська логіка ядерної безпеки. Нещодавно у суспільстві розпочалися дебати про «європейське ядерне стримування» у відповідь на гіпотетичне зникнення «ядерної парасолі» США [6].

На сьогоднішній день, інтелектуальний імпульс дискусії щодо спільного ядерного стримування Європи надходить з Німеччини, в той час як практичний – з Франції, що підтверджується виступом Е. Макрона у лютому 2020 року. Зараз обговорено різні формули європейських стратегічних сил: посилена роль ядерних сил Франції та Великої Британії; французьке «розширене» стримування з розміщенням французької ядерної зброї на території інших європейських держав; «європеїзація» французького стримування, часткова передача управління загальному європейському командуванню, зі спільним фінансуванням та доктриною; і навіть розробка німецьких ядерних стримувальних сил. Влітку 2017 року у доповіді перед Бундестагом, було зроблено висновок про те, що Німеччина може юридично фінансувати французьке ядерне стримування [7].

Подібне поновлення ядерної дискусії в Європі стимулювалось погіршенням стратегічного контексту в регіоні, відродженням російської загрози, зокрема в Україні, російською політикою «стратегічного залякування», збільшенням амбіцій Китаю, постійною терористичною загрозою, а також сумнівами щодо політичної міцності гарантій безпеки США.

Ерозія архітектури європейської безпеки підкреслює таку тенденцію: інструменти контролю над озброєнням, як звичайні, так і ядерні, ставляться під все більший сумнів. Після реального успіху контроль над озброєнням перейшов у фазу регресу та деконструкції. Ці події мають прямий вплив на стратегічну стабільність у Європі.

Криза Договору про РСМД стала символом кінця завершення Холодної війни і ще більше проявила ризики для євроатлантичної безпеки. Припинення дії договору стало відображенням зміни карти безпеки і стратегічно-

го балансу сил у Європі і світі. Основою стратегічних відносин США-Росія сьогодні виступає Договір СНО-2010, що закінчується в 2021 році (який можна продовжити не більше, ніж на п'ять років). Саме тому, безпека Європи опиняється у ще більш хиткому положенні, адже найближчим часом може опинитись у ситуації відсутності будь-якої російсько-американської угоди про контроль над озброєнням, а отже з поверненням до єдиної логіки конкуренції між Великими державами: США, Росією і Китаєм [8].

Все це, як не парадоксально, відбувається паралельно зі збільшенням розбіжностей, щодо ядерних питань безпосередньо в Європейському Союзі. Найбільше протиріч виникає між державами, що знаходяться під «ядерною парасолькою» та іншими учасниками ЄС. Нещодавнє підписання Договору про заборону ядерної зброї, поглиблює розбіжності між державами. З часом, приєднання країн-членів ЄС до цього Договору може створити реальну невизначеність щодо політичної, стратегічної та безпекової згуртованості всередині Європейського Союзу.

Основні характеристики стратегічної концепції Франції: Починаючи з 1994 року, що закріплено у Білій книзі, Франція відмовляється від стратегії виключного зосередження на захисті національної території, наголошуючи на тому, що проблема європейської ядерної доктрини має стати одним із центральних питань побудови європейської спільної оборони [9].

За часи свого існування, Франція розробляла різні концепції для посилення європейського виміру французького ядерного стримування серед яких можна виділити наступні:

- «Узгоджене стримування», запропоноване міністром оборони Ж. Мелліком 1992 року, стало результатом зміни безпекової карти Європи по завершенню «Холодної війни» та поглибленню європейської інтеграції, зі створенням СЗППБ [10].

- З 2006 року Ж. Ширак розглядає «французьке ядерне стримування у якості елементу безпеки континенту», завдяки поглибленню діалогу між країнами-членами ЄС щодо їх спільних інтересів у сфері безпеки.

- Пропозиції щодо «діалогу» про роль

ядерного стримування впливають на франко-німецькі відносини [11] та стосунки з європейськими партнерами [12].

- 2015 року, в умовах російської агресії в Україні, Ф. Олланд знов акцентував увагу на європейському вимірі ядерного стримування Франції, підкресливши, що «визначення її життєвих інтересів не може бути обмежене лише національним масштабом» [13].

В стратегічній концепції безпеки Франції можна визначити наступні ключові ознаки. По-перше, серед основних характеристик сформованої стратегічної концепції Франції, щодо ядерної безпеки можна назвати існування особливих відносин з Великою Британією та Німеччиною. По завершенню Холодної війни, у спільній Концепції безпеки та оборони, прийнятої на франко-німецькій нараді в Нюрнберзі в грудні 1996 року Париж та Берлін наголосили на своїй «спільній долі та інтересах», зазначивши про готовність ведення діалогу щодо ядерного стримування в контексті європейської оборонної політики. Отже, Аахенський договір від 22 січня 2019 року є не лише продовженням Єлісейського договору 1963 року, а й продовженням франко-німецької концепції 1996 року [14].

Промова Е. Макрона щодо ядерного стримування Франції, а також інтерв'ю на Мюнхенській конференції з безпеки у лютому 2020 року зробили вагомий внесок у ведення стратегічного діалогу з державами Європи. З одного боку, Франція прагне посилити стратегічну автономію Європи в умовах, коли США все частіше сприймаються як ненадійний і непередбачуваний союзник. З іншого – Франція готова співпрацювати з Німеччиною з питань безпеки та оборони. На засіданні німецько-французької парламентської асамблеї у Страсбурзі французька міністерка оборони Ф. Парлі звернулася з проханням підтримати та профінансувати створення франко-німецької системи спільного застосування винищувачів для спільної безпеки.

Фактичне зближення з іншою європейською ядерною державою – Сполученим Королівством, відбулося наприкінці Холодної війни. 1992 року в рамках спільної ядерної комісії був встановлено стратегічний діалог.

Франко-британська декларація, прийнята на рівні глав держав та урядів 30 жовтня 1995 року визнала взаємозв'язок життєво важливих інтересів держав, оскільки важко уявити собі ситуацію у якій би загроза життєво-важливим інтересам однієї держави не становила б загрозу безпеці іншої. Важливим також є те, що після «Брекзиту» держави продовжують розвивати своє співробітництво. Ядерна співпраця, розпочата 2010 року Ланкастерськими угодами є прикладом безпрецедентного стратегічного зближення між державами [15].

Наступною ключовою рисою ядерної концепції Франції є відмова від варіанту французького бачення розширеного стримування, заснованого на американській моделі. В свою чергу, так зване «центральне стримування» Франції було побудоване на противагу розширеному стримуванню США, оскільки останнє Франція не сприймала як надійну гарантію власної. Цей вибір на користь «центрального стримувального фактору» став наслідком бюджетних обмежень, результатом чого стали концепції «відплати, суворості достатності, ядерного попередження, неприйнятної шкоди» тощо.

Разом із цим, ще однією характерною рисою концепції Франції стало визнання незалежного внеску французького ядерного стримування у загальне стримування Альянсу (Оттавська декларація 1974 року, стратегічні концепції НАТО та Європейські договори (як то Гаазька платформа, 1987 р.). Найголовніше – реінтеграція Франції до військового командування НАТО не поставила під сумнів незалежність її ядерного стримування та її неучасть у механізмах ядерного планування Альянсу. Як наслідок, Франція продовжує відмовлятися від усього, що може заважати її свободі прийняття рішень. Франція хоче зробити внесок у визначення ядерної політики Альянсу і продовжує підтримувати зміцнення ядерної культури в рамках Альянсу та сприяти зміцненню декларативної позиції НАТО щодо ядерного стримування.

Критичні питання європейського ядерного дискурсу для Франції. Переформатування стратегічного ландшафту Європи має прямі наслідки для Франції, як ядерної держави ЄС.

З 1950-х років, коли Франція віддала перевагу ядерному озброєнню, її ядерна доктрина адаптується до змін політичного та стратегічного контексту і спирається на прагнення захистити свої життєві інтереси та готовність забезпечити свою незалежність і свободу дій за будь-яких обставин. Слід наголосити на тому, що, не дивлячись на глибоку інтегрованість в структуру ЄС, французьке стримування носить національний характер і оцінка життєвих інтересів Франції залишається виключним пріоритетом її президента і центральним фактором стримування.

Однак, від самого початку, французька ядерна стратегія балансувала між національною незалежністю і автономією прийняття рішень, на рівні зі спільними європейськими інтересами у галузі безпеки і внеском Франції у них. Ця діалектика знайшла відображення у вислові «наші національні інтереси мають європейський вимір» [16].

Так чи інакше, «європейський вимір» стратегічних сил Франції не обмежується інституційними рамками Європейського Союзу, що включає географічний, політичний (європейська інтеграція, створення консолідованих оборонних сил), військовий (узгодження французького ядерного стримування з діяльністю Організації Північноатлантичного Договору) та двосторонній вимір зокрема, відносини з Великою Британією та Німеччиною [17].

Отже, внесок французького стримування у безпеку Європи є як фактичним, внаслідок існуючого географічного положення, так і політичним та стратегічним вибором. Від започаткування таємної військової програми Франції наприкінці 1954 року, ядерна стратегія розглядалась виключно в межах європейських рамок та Атлантичного альянсу. Франція поступово набуває ядерної автономії, та продовжує розбудову незалежної ядерної сили, що відповідає національній стратегії. Франція характеризує свої рішення як такі, що прагнуть до незалежності, і такі, що служать Європі, «незалежність, що зміцнює солідарність». Сьогодні, як і раніше, ядерна сила Франції сприяє зміцненню безпеки Європи [18].

На початку 2020 року Е. Макрон запропонував партнерам по Європейському Союзу започаткувати «стратегічний діалог» щодо можливостей і перспектив ядерного стримування. В якості прикладу подібної співпраці можна розглядати, розпочату раніше, поза структурами ЄС, Європейську ініціативу втручання. Вона не становить конкуренцію проєктам НАТО, до того ж Франція не бере участь у Групі з ядерного планування, що займається стратегічною координацією. В довгостроковій перспективі безпека Європи розглядається виключно у співпраці з США. В свою чергу, оновлена французька ядерна стратегія пропонує створення спільної культури безпеки та визначення «життєво важливих інтересів» для всієї Європи [19].

Щоб вберегти світ в цілому і Європу зокрема від можливої нової гонки озброєнь, Франція наполягає на відмові від подальшого озброєння, стимулюючи проведення переговорів щодо нових угод з роззброєння, особливо на фоні завершення дії Договору про РСМД. Необхідним кроком для цього має стати визначення пріоритетів і життєво-важливих інтересів держав-членів ЄС, щоб в майбутньому гарантувати безпеку ЄС та його партнерів на східному фланзі НАТО.

Починаючи з лютого 2019 року, що ознаменувався виходом Сполучених Штатів Америки з Договору про РСМД 1987 року, голова Мюнхенської конференції з безпеки В.Ішінгер порушив питання можливого поширення французької ядерної парасольки на решту Європи, порушуючи тему того чи могла б стратегічна спроможність Франції стати захистом Європейського Союзу. Рік потому, коли Франція залишилась єдиною ядерною державою Європейського Союзу, а риторика Сполучених Штатів, щодо своєї ролі у НАТО стала жорсткішою, те саме питання викликало інтерес президента Франції Е. Макрона. Гіпотеза про розширення оборонних спроможностей Європи, завдяки стратегічним силам Франції стає ще більш актуальною. Внаслідок зміни динаміки та архітектури безпеки в Європі, оборонна дискусія в ЄС перейшла на новий етап розвитку [20].

Перспективи ядерної безпеки в Європі.

Нинішнє відродження інтересу до ядерної дискусії в Європі відображає усвідомлення того, що інтереси Європи можуть відрізнятися від інтересів Сполучених Штатів, саме тому Європа не може покладатися виключно на США для своєї оборони. У цьому контексті виникають дискусії щодо можливого внеску ядерного стримування Франції у зміцнення європейської стратегічної автономії, зважаючи на європейські амбіції президента Макрона. Тепер, коли Велика Британія вийшла з Європейського Союзу постає питання чи слід поширювати французьке ядерне стримування на всі держави ЄС, і якщо так, то якими мають бути умови цього. Дискусія полягає і обранні різних опцій від можливості створення «європейського ядерного стримування», «європеїзації» французького стримувального засобу до протилежного – відмови від подібного проєкту. В будь-якому випадку, прийняття рішення належить до відповідальності президента Франції [21].

Безумовно, це питання інтересів не лише Франції. Держави Європи прямо зацікавлені у визначенні частки французького ядерного стримування у безпеку Європи. Тим не менш, сьогодні, більшість європейських держав продовжує вважати головним гарантом їх безпеки США [22].

Поза межами цієї дискусії посилення оборони Європи вимагає від європейців тривалих зусиль для колективного підвищення їх оборонних та стримувальних можливостей. Поновлені європейські зусилля потребують повторної переоцінки стратегічної та особливо ядерної культури. Такі оновлені зусилля також означають зміцнення європейських традиційних можливостей [23].

В той же час, європейці повинні розвивати власні європейські ініціативи, які дозволять їм бути надійними партнерами або діяти більш незалежно, якщо і коли це необхідно. Кілька останніх ініціатив переслідують цю мету, наприклад, Європейський фонд оборони та постійне структуроване співробітництво в рамках ЄС або Європейська ініціатива втручання, яку очолює Франція з дев'ятьма європейськими партнерами [24].

На національній основі Франція так само

бере на себе частку цих зусиль, прийнявши Закон про військове планування на 2019–2025 роки, де, зокрема, визначено необхідність оновлення двох складових стримування. Ядерне стримування залишається для Франції остаточною гарантією її безпеки та незалежності. В рамках НАТО, Франція приймає участь у посиленій присутності в країнах Балтії.

Нарешті, ослаблення архітектури безпеки в Європі може стати поштовхом до поглибленої дискусії щодо умов стратегічної стабільності на континенті, де пріоритетом слід визначити європейські інтереси безпеки та відповідні заходи контролю над озброєнням, сумісні з цими інтересами (головним чином, задля зменшення взаємної недовіри, посилити прозорість доктрин та можливостей та зменшити ризики мимовільної чи неконтрольованої ескалації).

Висновки.

2020 став вирішальним роком для визначенні ролі Франції на міжнародній арені і зокрема у Європі. Роль Французької Республіки на безпековій карті світу, після «Брекзиту» значно зросла, відповідно підвищивши її геополітичні амбіції у якості лідера, зробивши її ядерний арсенал консолідуючим чинником європейської оборони та безпеки. На сьогоднішній день, Франція на чолі з Е.Макроном, готова покласти на себе більші зобов'язання у сфері забезпечення безпеки Європи, ініціювавши стратегічний діалог, поглибивши співпрацю у галузі безпеки, запропонувавши спільні навчання та закликавши збільшити оборонний бюджет і доопрацювати правову базу, присвячену питанням життєво важливих інтересів Європи.

Питання забезпечення безпеки залишається центральним як в стратегії Франції, так і Європи. Для європейських держав один з основних безпекових ризиків полягає у мож-

ливості залучення до стратегічного суперництва між США, Росією та Китаєм. Як сказав колишній міністр закордонних справ Німеччини З.Габріель: «Сьогодні Європа – останній геополітичний вегетаріанець у світі, повному м'ясоїдних тварин. Без Великої Британії Європа перетвориться на веганів, а тоді на здобич» [25].

Сьогодні збільшення незалежності Європи стає запорукою суверенітету Франції. Ядерні сили Франції можуть стати ядром європейського військового суверенітету, незалежного від Сполучених Штатів і менш інтегрованого в НАТО, ніж ядерний арсенал Сполученого Королівства. Ядерна спроможність Франції може глибше інтегруватись у європейську оборонну стратегію, розділивши відповідальність і видатки між партнерами з Європейського Союзу, віддавши свій арсенал у «загальне командування чи спільне користування» або ж зробивши їх ядром безпекової стратегії Європейського Союзу зі збереженням державної автономії, враховуючи європейський вимір інтересів Франції. Обидві стратегії дозволяють Республіці розширювати свою сферу впливу і збільшувати коло геополітичних інтересів, гарантуючи при цьому безпеку Європи.

Таким чином у світі XXI століття роль Франції в ядерному дискурсі європейського континенту стала однією з провідних, внаслідок загострення конфліктів і зміни балансу сил у світі. Європейський вимір ядерної стратегії Франції дозволяє їй реалізувати її лідерські амбіції на міжнародній арені і, зокрема, у Європейському Союзі. Враховуючи глибоку інтегрованість Франції в структуру Європейського Союзу сьогодні неможливо розглядати політичні, безпекові чи інші інтереси держави як суто національні, адже вони мають європейський характер і вимір.

Бібліографічні посилання / References

1. Massive retaliation. *Nuclear Files.org*: website. Retrieved March 17, 2020 from <http://www.nuclearfiles.org/menu/key-issues/nuclear-weapons/history/cold-war/strategy/strategy-massive%20retaliation.htm>
2. Gray C.S. Nuclear Strategy and National style. *Hamilton Press*. 1986. 363 p.
3. Soutou G-H. Les accords de 1957 et 1958: vers une communauté stratégique nucléaire entre la France, l'Allemagne et l'Italie ? *Matériaux pour l'histoire de notre temps*. 1993, 31, 1-12.
4. EU efforts to strengthen nuclear security. European Union. External Action. 2016, 1-43. Retrieved

March 18, 2020 from https://ec.europa.eu/jrc/sites/jrcsh/files/eu-efforts-to-strengthen-nuclear-security_en.pdf

5. The Presidential Nuclear Initiatives (PNIs) on Tactical Nuclear Weapons at a Glance. *Arms Control Association*. 2017. Retrieved March 04, 2020 from <https://www.armscontrol.org/factsheets/pniglance>

6. Simon L. Geopolitical Change, Grand Strategy and European Security. London, 2013. 286p.

7. Gabriel S. Speech to the German Bundestag on the UK's notification of intention to leave the EU. Federal Foreign Office. Retrieved March 25, 2020 from <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/170330-bm-bt-brexite/288856>

8. Fulfilling the Promise of the NPT. *Arms Control Association*. 2020. Retrieved March 21, 2020 from <https://www.armscontrol.org/act/2020-05/focus/fulfilling-promise-npt>

9. Livre blanc sur la Défense 1994. *Ministère de la Défense*. 1994. 178 p. Retrieved February 07, 2020 from <http://www.livreblancdefenseetsecurite.gouv.fr/pdf/le-livre-blanc-sur-la-defense-1994.pdf>

10. Кравченко В.В. Оборонна та безпекова політика Франції: Монографія. Донецьк, 2013. 354с. / Kravchenko V.V. Oboronna ta bezpekova politika Franciyi: Monografiya. Doneck, 2013. 354s.

11. Krotz U. Ties That Bind? The Parapublic Underpinnings of Franco-German Relations as Construction of International Value: Working Paper. Cambridge, 2002, 1-4.

12. Sarkozy N. Discours sur la France, la défense européenne et l'OTAN au XXIème siècle. *Elysée*. 2008. Retrieved January 28, 2020 from <https://www.elysee.fr/nicolas-sarkozy/2008/06/17/declaration-de-m-nicolas-sarkozy-president-de-la-republique-sur-la-nouvelle-politique-de-defense-notamment-la-reforme-des-armees-et-la-reintegration-de-la-france-dans-le-commandement-militaire-de-lotan-a-paris-le-17-juin-2008>

13. Hollande dévoile la composition de l'arsenal nucléaire français. *Le Monde*. 2015. Retrieved February 17, 2020 from https://www.lemonde.fr/planete/article/2015/02/19/a-istres-francois-hollande-reaffirme-l-importance-de-la-dissuasion-nucleaire_4580038_3244.html

14. Treaty of Aachen: a new treaty to strengthen Franco-German cooperation and facilitate convergence between the two countries. *Gouvernement*. 2019. Retrieved February 29, 2020 from <https://www.gouvernement.fr/en/treaty-of-aachen-a-new-treaty-to-strengthen-franco-german-cooperation-and-facilitate-convergence>

15. Klein J. La France, l'arme nucléaire et la défense de l'Europe. *Politique étrangère*. 1979, 3, 70p.

16. Tertrais B. French Nuclear Deterrence Policy, Forces, And Future: A Handbook. Paris, 2020. 73p.

17. Авраменко В.В. Євроатлантична політика Франції в контексті європейської доктрини безпеки та оборони. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2011, 102(ч.І), 229-234. / Avramenko V.V. Yevroatlantichna politika Franciyi v konteksti yevropejskoyi doktrini bezpeki ta oboroni. Aktualni problemi mizhnarodnih vidnosin. 2011, 102(ch.I), 229-234.

18. Манжол В.А. «Ядерная политика Франции (60-80-е годы): Автореф. Київ, 1993. 41с. / Manzhola V.A. «Yadernaya politika Francii (60-80-e gody): Avtoref. Kiyiv, 1993. 41s.

19. Macron E. Message de M. Emmanuel Macron, président de la République *Elysée*. 2020. March 01, 2020 from <https://www.elysee.fr/emmanuel-macron/2020/01/31/plus-que-jamais-nous-avons-besoin-deurope-message-du-president-emmanuel-macron-sur-le-brexite>

20. Entretien avec Monsieur W. Ischinger : Sécurité européenne. « Il est grand temps que l'UE se transforme en une Union de défense ». *Ouest France*. 2019. Retrieved February 01, 2020 from <https://www.ouest-france.fr/europe/ue/securite-europeenne-il-est-grand-temps-que-l-ue-se-transforme-en-une-union-de-defense-6217521>

21. Ціватий В.Г. Історичні, концептуальні та інституційні особливості національної безпеки Франції: політико-дипломатичний вимір. *Зовнішні справи*. 2015, 3, 36-40. / Civatij V.G. Istorichni, konceptualni ta institucijni osoblivosti nacionalnoyi bezpeki Franciyi: politiko-diplomatichnij vimir. Zovnishni справи. 2015, 3, 36-40.

22. Rapnouil M.L., Varma T., Witney N. Eyes tight shut: European attitudes towards nuclear deterrence. *European Council on Foreign Relations*. 2018. Retrieved February 20, 2020 from https://www.ecfr.eu/specials/scorecard/eyes_tight_shut_european_attitudes_towards_nuclear_deterrence

23. Чекаленко Л.Д. Французький чинник європейської безпеки: Монографія. Київ, 2015, 366-405. / Chekalenko L.D. Francuzkij chinnik yevropejskoyi bezpeki: Monografiya. Kiyiv, 2015, 366-405.

24. L'Initiative Européenne d'intervention. *Ministère des Armées*. 2020. Retrieved April 18, 2020 from <https://www.defense.gouv.fr/fre/dgris/action-internationale/l-iei/l-initiative-europeenne-d-intervention>

25. Hoffman Ch., Brinkbäumer K. In a world full of carnivores, vegetarians have a very tough time of it. *Der Spiegel*. 2018. Retrieved February 16, 2020 from <https://www.auswaertiges-amt.de/en/newsroom/news/gabriel-spiegel/1212494>